

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-37>

УДК 339.137:35.073.5

КОНКУРЕНТНА КУЛЬТУРА В СИСТЕМІ ДОБРОБУТУ НАЦІЇ

COMPETITIVE CULTURE IN THE WELFARE SYSTEM OF THE NATION

Лепак Павло Анатолійович

аспірант,

Київський національний торговельно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0590-3244>**Lepak Pavlo**

Kyiv National University of Trade and Economics

У статті розглянуто конкурентну культуру, як одну з складових економічної культури суспільства, яка в свою чергу репрезентує неформальний інститут, що впливає на добробут нації. У статті досліджується та аналізується поняття конкурентна культура у системі формування передумов сталого розвитку економіки країни. Визначено основні наукові підходи до розкриття сутності конкурентна культура у становленні конкурентного підприємництва. Досліджено чинники, що впливали на формування конкурентної культури в Україні. Запропоновані перспективи підвищення конкурентної культури у вітчизняній економіці. Сучасний стан характеризується різноманітними гібридними загрозами, що визначає ключове властивість конкурентної політики, а саме резильєнтність – збереження збалансованого розвитку конкуренції та готовність протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам.

Ключові слова: конкурентна культура, добробут нації, економічна культура суспільства, конкурентне підприємство, економічна свобода.

В статье рассмотрены конкурентную культуру, как одну из составляющих экономической культуры общества, которая в свою очередь представляет неформальный институт, влияющий на благосостояние нации. В статье исследуется и анализируется понятие конкурентная культура в системе формирования предпосылок устойчивого развития экономики страны. Определены основные научные подходы к раскрытию сущности конкурентная культура в становлении конкурентного предпринимательства. Исследованы факторы, которые влияют на формирование конкурентной культуры в Украине. Предложенные перспективы повышения конкурентной культуры в отечественной экономике. Современное состояние характеризуется разнообразными гибридными угрозами, определяет ключевое свойство конкурентной политики, а именно резильентность – сохранение сбалансированного развития конкуренции и готовность противостоять внешним и внутренним вызовам.

Ключевые слова: конкурентная культура, благосостояние нации, экономическая культура общества, конкурентное предпринимательство, экономическая свобода.

The article considers competitive culture as one of the components of economic culture of society, which in turn represents an informal institution that affects the welfare of the nation. The article investigates and analyzes the concept of competitive culture in the system of formation of preconditions for sustainable development of the country's economy. The basic scientific approaches to revealing the essence of competitive culture in the formation of competitive entrepreneurship are determined. The factors influencing the formation of competitive culture in Ukraine are studied. Prospects for increasing the competitive culture in the domestic economy are proposed. The need for a thorough study of the problem of forming a competitive culture is relevant in the context of economic globalization. This issue became even more acute during the military conflict in the east of the country in 2014 and the economic crisis caused by the coronavirus pandemic. In conditions of a significant decline in production, fluctuation processes in all spheres of social life radically change cultural values, and hence the motivation of behavior. State regulation of reproduction processes indicates significant changes due to the limitation of the influence of national governments on the development of rules and norms of public life, as well as the implementation of the independence of domestic and foreign policy. As the share of nation-states in ensuring competitiveness in their territories decreases, the effectiveness of many established mechanisms of control over the activities of global companies decreases, while the system of national competition authorities is not yet formed. For such conditions, only a high level of competition and culture can be a certain motive for reasonable self-restraint in competition. In view of this, the purpose of the proposed article is an attempt to comprehensively comprehend the theoretical and methodological foundations of competitive culture, features of its formation in the conditions of national mentality in the period dynamic global change.

Keywords: competitive culture, welfare of the nation, economic culture of society, competitive entrepreneurship, economic freedom.

Постановка проблеми. Сучасна економічна теорія знов привертає увагу міжнародної спільноти, даючи фундаментальне розуміння нових парадигм буття у трансформаційних економічних процесах, під впливом гібридних загроз. Науковці називають ключові пріоритети суспільного розвитку країн, серед яких: забезпечення розвитку людського потенціалу, та забезпечення сталого розвитку. Конкурентна культура фактично ретранслює наявний рівень країни у цих пріоритетах, та поєднує в собі як людський фактор, так і інституційне середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність та проблеми формування конкурентної культури, в системі економічної культури суспільства досліджувалися економістами-теоретиками як Вебер М., Геєць В., Лагутін В., Лепак П., Савельєв Ю., Сур'як А., Уманців Ю. [1–7] та інших. На сьогодні відсутні фундаментальні праці, які досліджують проблеми становлення конкурентної культури в українській економіці, та її вплив на формування конкурентоспроможності стейкхолдерів ринку, їх етичну поведінку на ринку та підвищення добробуту нації.

Мета дослідження. Метою статті є комплексне осмислення теоретико-методологічних засад конкурентної культури, характерних ознак її становлення в умовах національної ментальності в період гібридних змін, та визначення її місця у неформальному інституті економічної культури суспільства.

Виклад основного матеріалу. Розгляд ключових аспектів становлення конкурентної культури в Україні варто почати з чіткого визначення її сутності, та визначенням її місця у системі неформального інституту економічної культури суспільства, характеристики сучасного стану, а також виявити потенціальний вплив на формування ефективного конкурентного середовища.

Вітчизняна наукова розробка питань конкуренції є обширною, даючи чудову теоретико-методичну базу для подальших досліджень. Більшість науковців відзначають низький рівень конкурентної культури в Україні, що пов'язано з історико-політичним становленням державності та національної економіки, коли учасники ринку розуміють конкуренцію, не як ефективне використання обмежених ресурсів, а з перерозподільними функціями держави. Варто відмітити, відбувається становлення нової генерації підприємців, які відходять від олігархічного та

монополістичного характеру ведення економічної діяльності. Однак, антимонопольні органи мають створювати комплекс стратегій для формування уявлень про переваги сумлінної конкуренції для самих підприємств, споживачів, та суспільства в цілому.

Разом з тим, проблематика формуванню конкурентної культури залишається не достатньо дослідженою, оскільки площина експертизи лежить на перетині декількох наукових сфер, та вимагає додаткових статистичних даних, протягом тривалого часу, для достовірності наукових гіпотез та висновків. Більше того, варто відмітити «культура взагалі навіть не розглядається (не кажучи про використання) як чинник розбудови суспільства та кожної його підсистеми – економіки, політики, права, охорони здоров'я тощо» [8].

Термін «конкурентна культура» наразі набуває ширшого використання у категоріальному апараті економічних, юридичних і навіть соціальних наук. Безумовно, конкурентна культура є елементом конкурентної політики держави. Під конкурентною політикою ми розуміємо сукупність заходів, методів та інструментів держави, спрямованих на створення та захист конкурентного середовища на ринку, на попередження і безпосереднє припинення проявів монополізму, на сприяння розвитку конкурентних відносин і добросовісної конкуренції між суб'єктами господарювання, на підвищення конкурентної культури суспільства.

Формування культури конкуренції є елементом активної конкурентної політики, на відміну від антимонопольної політики.

Питання про культурний вимір економічного життя ввів основоположник класичної політекономії А. Сміт, який писав, що економічне життя глибоко вкорінене в соціальному, і його неможливо зрозуміти окремо від звичаїв, уподобань і підвалин конкретного досліджуваного суспільства – від його культури [9]. Фундаментальний вплив системи моральних цінностей на спосіб ведення підприємництва відзначав також Дж. Мілль [10].

Дослідник Ф. Фукуяма вважав, що ключовим фактором формування економічної політики є культура довіри, підкреслюючи, що вона є «успадкованою етичною навичкою чи звичкою», та відзначав, культура «змінюється дуже повільно – значно повільніше, ніж ідеологія» [11].

Поняття «культури», є надзвичайно широким, та використовується в різних сенсах, та

виступає дискусійним при його трактуванні, оскільки відображається складне, багатогранне явище людської історії.

Різні дослідники, різних наукових сфер давно намагаються витлумачити його зміст, але й донині не можуть сформулювати таке визначення культури, яке б задовольнило всіх. На нашу думку, ми дотримуємось подібного трактування, що культура – це система формотворень людини, тобто культура – це те, що пов'язується зі специфічно «людським», соціальним, з сутністю людини [12]. У цьому визначенні культура є частиною всіх складових суспільства: матеріального, духовного, соціального відтворення і моделей, що їх забезпечує.

Економічна культура – це система економічних цінностей суспільства, що ретранслює усталений нормативний канон, що виражається в економічних відносинах стейкхолдерів ринку, та визначає резильєнтність цивілізаційної суб'єктності суспільства. Деякі науковці трактують поняття «економічна культура» як особливий капітал, який вбирає реальні економічні відносини, будуючи їх у продуктивну діючу систему, та забезпечує нагромадження цінностей культури та приріст людського капіталу, які формують нові перспективи економічного зростання та соціального прогресу [13].

Особливою формою економічної культури є конкурентна культура. За аналогією авторського визначення економічної культури, хочемо детермінувати, що конкурентна культура – система цінностей, якими покеровуються стейкхолдери ринку, в частині захисту і розвитку конкуренції.

Конкурентна культура відображає з одного боку рівень розвитку конкурентних відносин у суспільстві, а з іншого – ступінь обізнаності його учасників про вигоди конкуренції для економіки країни в цілому, про її необхідність і переваги застосування антимонопольного законодавства, про доцільність утримання від недобросовісної конкуренції. Отже, завдання конкурентної культури полягає у підвищенні знань стейкхолдерів ринку про переваги здорової конкуренції, та перспективи, які можливо досягти у господарській діяльності, дотримуючись морально-етичних норм і цінностей у процесі ведення конкурентної боротьби. Таким чином, конкурентна культура пов'язана з економічною культурою, а через неї – з загальною культурою, з розвитком людини в цілому і багато в чому визначається ними.

Кожен учасник ринку схильний зробити своє існування максимально егоїстичним, тобто орієнтованим на власне збагачення та досягнення лише приватних інтересів. Часом ці приватні інтереси можуть суперечити інтересам інших економічних суб'єктів, чи громади (спільне благо). Негативна роль егоїзму проявляється в ненависті економічних суб'єктів один до одного, часом фізичній розправі, яка відображається у середовищі функціонування бізнесу.

Але функціонування ринку вимагає певного протистояння – яке знаходить місце у конкуренції між суб'єктами господарювання. Однак саме конкурентна культура формує «раціональний економічний егоїзм», який ґрунтується на принципах взаєморозуміння, довіри між економічними суб'єктами, які задля досягнення власних цілей не ігнорують правами та законними інтересами інших суб'єктів, у тому числі й конкурентів [14]. Вона вибудовує особливі управлінські установки економічних суб'єктів, що заохочують їх дотримуватися етичних норм і чесних правил ринку у процесі конкурентного протистояння.

Формування конкурентної культури неможливе без існування конкурентного середовища. Недосконалість інституту конкуренції в Україні за роки незалежності призвело до сьогодні монополізму набуває нових вимірів.

Трансформаційний період призвів до утворення нових монополій, що мають неринковий характер, та не сформовані в ході економічного розвитку, а в результаті захоплення вітчизняних підприємств або внаслідок незаконних дій. Особливість вітчизняної монополізації економіки полягає у примусових поглинаннях, підкупі арбітражних управляючих, використанні недосконалості законодавства тощо.

Проведений аналіз теоретичних основ функціонування конкурентної культури приводить до висновку, що тенденції сучасного українського розвитку диктують необхідність спрямовувати зусилля не тільки на підтримку конкуренції на ринку, але й у багатьох випадках – на формування конкурентного середовища. Серед ключових принципів, які мають бути представлені у конкурентній культурі – гуманності, справедливості, чесності, раціональності, керованості, легітимності тощо [15].

Варто відмітити, що існують бар'єри для формування конкурентної культури європейського зразка. Зокрема поняття «конкуренція» сприймається більшістю громадян,

як явище у винятково негативному аспекті, що включає в себе не чесні способи ведення господарської діяльності, для отримання більш вигідних умов, необхідності давати хабарі, та постійних загрозах за свою власність. Це хибне уявлення йде від радянського часу, коли підприємництво вважалося чимось жахливим, що суперечать спільним інтересам громадян. А також історичного етапу 90-х років минулого століття, коли конкуренти оголошувалися смертельними ворогами, а в самому суперництві між товаровиробниками відмовлялися бачити стимули до розвитку економіки [16].

Ще одним з бар'єрів виступає зневажливе ставлення до законів з боку стейкхолдерів ринку, що також є наслідком низького рівня економічної культури в цілому та конкурентної культури як наслідок. Повага до закону історично будувалась в більшості країн досить повільно, але мала в результаті закріплені норматив поведінки у економічній культурі. Часті випадки порушення норм конкурентного законодавства створюють перешкоди для розвитку конкуренції в Україні. Це впливає на інвестиційну привабливість нашої країни та знижує темп економічного зростання [17].

Антимонопольна політика тривалий час формувалася на основі «готових рецептів», яка на жаль не принесла очікуваних результатів. Не дивлячись на те що це дозволило у відносно короткий історичний термін створити інституційні передумови для формування й розвитку конкурентного середовища в українській економіці. У країнах з розвинутою економікою формування конкурентного середовища відбувалося зовсім в інших економічних та ментальних умовах. В Україні, як постсоціалістичній державі, конкурентну політику впроваджували за відсутності відповідного конкурентного середовища.

Варто відмітити, що економічна культура суспільства та її складові (у тому числі і культура конкуренції) в Україні знаходиться у стадії трансформації [4], та потребує проведення відповідної державної політики, для прискорення формування культури європейського зразка, з демократичними та соціально-орієнтованими векторами розвитку. Відповідно, конкурентна культура як специфічна форма економічної культури має постійно трансформуватись у вимогу часу, задля сприяння сталого розвитку економіки, та процвітанню добробуту нації. У протилежному випадку конкуренція буде дефор-

мована у своїй сутності існування та не зможе ефективно виконувати регулювання ринкових відносин.

Висновки. В епоху гібридних загроз ключовим завданням конкурентної політики стає резильєнтність – збереження збалансованого розвитку конкуренції та готовність протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам. Останні роки пандемії викрили слабкі сторони нашого міжнародного партнерства, та проявили необхідність зважати на власні ресурси та можливості, ніж чекати допомоги ззовні. Ці історичні уроки прискорять становлення інституційного середовища для розвитку конкурентної культури.

Рівень конкурентної культури значною мірою формує держава в особі компетентних органів державної влади, громадські організації та й самі стейкхолдери ринку. Прийняті в суспільстві культурні норми і традиції держава закріплює законодавчо. Однак слід усвідомити і той факт, що елементи культури (у тому числі й конкурентної) неможливо ввести, лише використовуючи закони, постанови, накази.

Дієвим інструментом у формуванні конкурентної культури, на нашу думку, є науково-прикладні дослідження, університетська освіта і виховання. Від ефективності цих соціальних інституцій залежить конкурентний розвиток українського суспільства, бо саме вони спроможні подолати стереотипи суспільної свідомості. З огляду на це, формування конкурентної культури необхідно використовувати новітні шляхи комунікації та форми подачі з учасниками ринку, зокрема державний додаток «Дія», телерадіомовлення, та відповідній піар програмі АМКУ. Ще одним дієвим шляхом впровадження та відслідковування розвитку конкуренції в Україні може стати створення «конкурентної карти» України, де буде відображено конкурентний клімат в регіонах та зазначено перешкоди, які необхідно здолати, для розвитку. Законодавство про конкуренцію також потребує доповнення та часткового переосмислення, в зв'язку з відкриттям нових ринків – ринок землі, ринок комп'ютерних ігор, гральний, та ін., із залученням зацікавлених стейкхолдерів.

Отже, без формування в українських громадян культури ведення конкурентної боротьби, тобто конкурентної культури, жодні ефективні методи примусу і контролю не забезпечать бажаних результатів розвитку економіки, і як наслідок добробуту нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Пер. з нім. О. Погорілого. Київ : Наш Формат, 2018.
2. Heyets V. Social Quality in a Transitive Society. *The International Journal of Social Quality*. 2019. № 9. С. 32–50. DOI: <https://doi.org/10.3167/IJSQ.2019.090103>
3. Lagytin V. Civilizational and institutional factors of global economic transformations of the XXI century. *Foreign trade: economics, finance, law*. 2019. 2, pp. 6–19. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019\(103\)01](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019(103)01)
4. Лепак П. Трансформація стану економічної культури в Україні. *Економіка та держава*. 2019. № 11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.11.111>
5. Савельєв Ю. Інклюзивна модернізація і суперечності ціннісних змін у країнах Східної Європи у 1990–2000-х роках. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2019. № 2. С. 70–97.
6. Suriak A. Economic freedom as a strategy and mechanism of the entrepreneurial development. *Scientific Journal of Polonia University*. 2018. № 4. С. 11–18. URL: <http://pnap.ap.edu.pl/index.php/pnap/article/view/273>
7. Уманців Ю., Золіна Д. Конкурентна політика держави за умов глобальних трансформацій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2020. № 2. С. 52–61. URL: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/226254>
8. Кондрашова-Діденко В.І., Діденко Л.В. Культура виробництва: сутність, типи використання. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2007. № 13. С. 60.
9. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / пер. с англ. Москва, 2007.
10. Милль Дж. Основы политической экономии : в 3 т. Москва, 1980. Т. 3.
11. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / пер. с англ. Москва, 2004. С. 66–67.
12. Гегель Г. Феноменология духа : соч. в 14 т. Т. 4. Москва, 1977. С. 134.
13. Нор А.В. Экономическая культура общества: проблемы теории и методологии. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/152743.html>
14. Петросян Д., Фаткина Н. Экономический эгоизм и гуманизация экономики. *Вопросы экономики*. 2010. № 8. С. 125–126.
15. Александрова О.С., Зубчик О.А. Конкуренція: благо чи зло: Специфіка та тенденції розвитку. Центр досліджень проблем конкуренції. Київ, 2006.
16. Lepak P. Economic culture of Ukraine in the context of european integration. *EUREKA Social and Humanities*. 2021. № 1. DOI: <https://doi.org/10.21303/2504-5571.2021.001586>
17. Лепак П. Флуктуація економічної культури суспільства в часи глобальних пандемій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 21. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.21-22.84>

REFERENCES:

1. Weber M. (2016) *Protestantska etyka i dux kapitalizmu* [Protestant ethics and the spirit of capitalism]. Kyiv: Nash Format. (in Ukrainian)
2. Heyets V. (2019) Social Quality in a Transitive Society. *The International Journal of Social Quality*, 9(1), pp. 32–50.
3. Lagytin V. (2019) Civilizational and institutional factors of global economic transformations of the XXI century. *Foreign trade: economics, finance, law*, 2, pp. 6–19.
4. Lepak P. (2019) Transformaciya stanu ekonomichnoyi kultury v Ukrayini [Transformation of the economic culture in Ukraine]. *Ekonomika ta Derzhava*, 11, 111. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.11.111> (in Ukrainian)
5. Savelyev Y. (2019) Inklyuzyvna modernizaciya i superechnosti cinnisnyx zmin u krayinax Sxidnoyi Yevropy u 1990–2000-x rokax [Inclusive modernization and contradictions of changes in value systems of Eastern European countries in the 1990s and 2000s]. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 2, pp. 70–97. (in Ukrainian)
6. Suriak A., Skalik M. (2018) Economic freedom as a strategy and mechanism of the entrepreneurial development. *Scientific Journal of Polonia University*, 29(4), pp. 11–18.
7. Umantciv, Y., & Zolina, D. (2020) *Konkurentna polityka derzhavy za umov globalnyx transformacij* [State competitive policy in the conditions of global transformations]. *Scientific Bulletin Of Uzhhorod University. Economics Series*, 2(56), 52–61. URL: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2020.2\(56\).52-61](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2020.2(56).52-61) (in Ukrainian)
8. Kondrashova-Didenko V.I., Didenko L.V. (2007) *Kultura vyrobnytstva: sutnist, typy vykorystannya* [Production culture: essence, types of use]. *Theoretical and Applied Issues of Economics*, 13, p. 60. (in Ukrainian)
9. Smith, A. (2007) *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov* [Research on the nature and causes of the wealth of nations]. (in Russian)
10. Mill, J.(1980) *Osnovy politicheskoy jekonomii* [Principles of political Economy]. (in Russian)

11. Fukuyama, F. (1996) *Doverie: social'nye dobrodeteli i put' k процветанію* [Trust. Free Press Paperbacks]. (in Russian)
12. Gegel', G. (1977) *Fenomenologija duha* [The phenomenology of the spirit]. (in Russian)
13. Nor, A. (2004) *Jekonomicheskaja kul'tura obshhestva: problemy teorii i metodologii* [Economic culture of society: problems of theory and methodology]. Lib.ua-ru.net (2021). Retrieved 19 August 2021, from <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/152743.html>
14. Petrosyan, D., & Fatkina, N. (2010) *Ekonomycheskyj egoyzm y gumanyzacyya ekonomyky* [Economic Egoism and Humanization of Economy]. *Voprosy Ekonomiki*, 8, 123–131. DOI: <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2010-8-123-131> (in Russian)
15. Alexandrova O., Zubchik O. (2006) *Konkurenciya: blago chy zlo: Specyfika ta tendencyi rozvytku* [Competition: good or evil: Specifics and trends]. (in Ukrainian)
16. Lepak P. (2021) Economic culture of Ukraine in the context of european integration. *EUREKA Social and Humanities*, 1. DOI: <https://doi.org/10.21303/2504-5571.2021.001586>
17. Lepak P. (2020) *Fluktaciya ekonomichnoyi kultury suspilstva v chasy globalnyx pandemij* [Fluctuation of economic culture of society in times of global pandemics]. *Investments: Practice And Experience*, 21. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.21-22.84> (in Ukrainian)